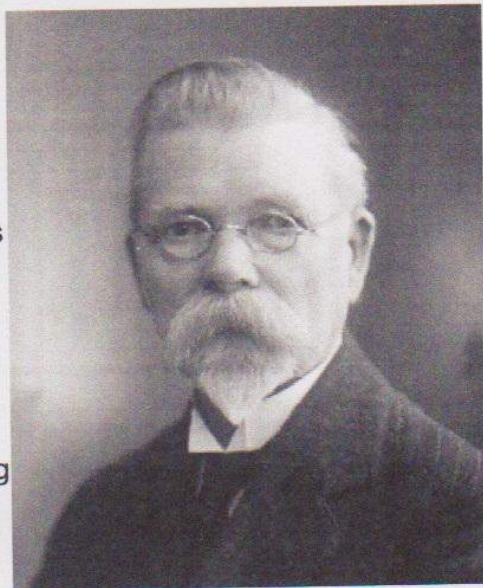

Kerken van Kuipers

De architect Tjeerd Kuipers ontwierp in de periode 1888-1928 meer dan vijftig kerken, in hoofdzaak voor de gereformeerden. Daarmee was hij een van de meest productieve kerkenbouwers van zijn tijd. Tjeerd Kuipers werd geboren op 21 december 1857 in Gorredijk, als zoon van Egbert Roels Kuipers, timmerman-aannemer van beroep, en Jantje Tjeerds Wiegersma. Tjeerd ging na de HBS in de leer bij de Leeuwarder architect J.P.J. de Rooy. Daarna kreeg hij een betrekking bij Gemeentewerken in Meppel. Eind jaren zeventig vertrok de familie Kuipers naar Amsterdam. Tjeerd werkte eerst bij architectenbureau Salm en later bij Sanders en Berlage. Hij nam onder meer deel aan een prijsvraag voor de Keizersgrachtkerk, maar zijn ontwerp werd niet uitverkoren: Kuyper vond hem te jong en te onervaren. Wel kreeg hij korte tijd later van de Amsterdamse dolerenden opdracht voor de bouw van de Funenkerk.

In zijn lange werkzame leven bouwde Tjeerd Kuipers meer dan vijftig kerken, in hoofdzaak voor de gereformeerden. Verder verbouwde of vergrootte hij nog eens twintig kerkgebouwen, terwijl hij ook betrokken was bij de restauratie van enkele oude kerken. Tjeerd Kuipers overleed in Laren (N.H.) op 13 november 1942. Hij werd begraven op Zorgvlied in Amsterdam. Daar tekende ds. P.N. Kruyswijk hem als "één van die duizenden Friezen, die omstreeks 1870 gegrepen zijn door de klare, rechte verkondiging van Gods Woord, zoals Dr. A. Kuyper die bracht. In die geestelijke beweging heeft God op tal van plaatsen mensen neergezet, die bereid waren te dienen en gaven van Hem ontvangen hadden om in dien geest op alle terrein des levens te arbeiden. De opkomende Geref. Kerken hadden behoefte aan kerkgebouwen en Kuipers is een dergenen geweest, die vele dier kerken gebouwd heeft" (*De Standaard*, 18 november 1942).

den als erfgoed. 'Jonge monumenten' zoals kerken vallen daaronder. Het 75-jarig bestaan van de Wilhelminakerk in Bussum biedt de gelegenheid om de kerk en haar bouwmeester in de schijnwerper te zetten.

Tjeerd Kuipers en de Wilhelminakerk in Bussum

Peter Dillingh

Op maandagavond 15 juni 1925 verzamelde zich tegen zevenen een grote schare bij het Wilhelminaplantsoen in Bussum: voor het leggen van de eerste steen voor de nieuwe gereformeerde kerk. "Het terrein was met groen en bloemen opgesmukt waardoor aan de eenvoudige, doch treffende plechtigheid een vreugdig aanzien was gegeven", aldus De Gooi- en Eemlander. Eerst sprak de predi-

kant, ds. A.J. Mulder, die sinds 1913 in Bussum stond. Hij benadrukte de symbolische betekenis van de plaats van het kerkgebouw in het centrum: "De kerk moet midden in het volksleven staan. Van uit de kerk moet het volksleven worden beïnvloed en troost in het menselijk leven worden gebracht." Daarna nodigde hij zijn 12-jarige zoon Gerrit Lodewijk Anthonie uit om de eerste steen te leggen, "met den wensch, dat de herinnering daaraan voor hem onvergetelijk zou blijven." De Bussumse

fotograaf C. Verschuur legde het historische ogenblik vast. Een oorkonde werd ingemetseld, met als tekst Psalm 84:5a: "Wel gelukkig zijn zij, die in Uw huis wonen."

Tjeerd Kuipers

Architect van het complex van kerkgebouw met toren, consistorie, kosterswoning en vergaderzalen aan het Wilhelminaplantsoen in Bussum was Tjeerd Kuipers. Zijn bureau was gevestigd in

Bussum. Toen hij de Wilhelminakerk ontwierp, was hij al ruim veertig jaar werkzaam als architect. Vooral in de kerkbouw had hij naam gemaakt.

Tjeerd Kuipers werd geboren op 21 december 1857 in Gorredijk, als zoon van Egbert Roels Kuipers, timmerman-aannemer van beroep, en Jantje Tjeerds Wiegersma. Tjeerd ging na de HBS in de leer bij de Leeuwarder architect J.P.J. de Rooy. Daarna kreeg hij een betrekking bij Gemeentewerken in Meppel. Eind jaren zeventig vertrok de familie Kuipers naar Nieuwer-Amstel, onder de rook van Amsterdam. Overigens zouden ook zijn oudste broer Roelof (1855-1922) en zijn jongere broer Foeke (1871-1954) hun sporen verdienen als architect.

Tjeerd Kuipers trouwde op 11 oktober 1894 in Amsterdam met Carolina Maria Rapp (1864-1935). Uit dit huwelijk werden een dochter en twee zoons geboren. Beide zoons werden in het voetspoor van hun vader architect.

Kerken bouwen

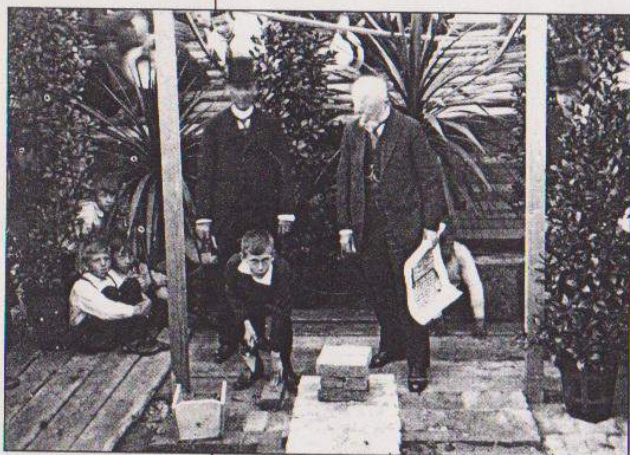
In Amsterdam werkte Tjeerd Kuipers eerst bij architectenbureau Salm en later bij Sanders en Berlage. Hij nam onder meer deel aan een prijsvraag voor de Keizersgrachtkerk, maar zijn ontwerp werd niet uitverkoren: Kuiper vond hem te jong en te onervaren. Wel kreeg hij korte tijd later van de Amsterdamse dolerenden opdracht voor de bouw van de Funenkerk (1889). In Rotterdam bouwde hij de Nieuwe Westerkerk (1890), in Den Haag de Oosterkerk (1896). Daarnaast verscheidene dorpskerken, waarvan de eerste in Makkum (1888) en Heeg (1890).

Aanvankelijk bouwde Tjeerd Kuipers in een stijl waarvoor de Hollandse bouwkunst uit de vroege zeventiende eeuw als voorbeeld diende: neo-rennaissance, rijk aan versierende details. De kerkbouw werd in de negentiende eeuw beheerst door neostijlen, waarin werd teruggegrepen naar vormen uit de klassieke oudheid, de gotiek, de renaissance.

Tegen het einde van de eeuw begon Tjeerd Kuipers steeds meer een eigen stijl te ontwikkelen. Hij werd spaarzamer in het toepassen van decoratieve elementen. Die vernieuwing wordt gemarkeerd door zijn ontwerp voor de Wilhelminakerk te Dordrecht (1898). Daarmee was Kuipers in de kerkbouw een van de eerste architecten die zich losmaakten van de neostijlen.

Inspiratiebron

Inspiratie vond hij bij Abraham Kuiper. Vanaf 1897 verzorgde Kuiper in het kerkelijk weekblad De Heraut een reeks artikelen, die hij later zou bundelen onder de titel 'Onze Eeredienst'. In het voorjaar van 1898 ontvouwde hij in De Heraut zijn ideeën over

Eerstesteenlegging door Gerrit Lodewijk Anthonie Mulder, links ds. A.J. Mulder, rechts, met oorkonde in de hand, Tjeerd Kuipers.

Ansichtkaart

vormgeving en inrichting van het gereformeerde kerkgebouw. Voor Kuiper was het uitgangspunt dat een kerkgebouw een vergaderplaats is, geen heiligdom. Het kerkgebouw moet zo zijn ingericht, dat de gelovigen elkaar zien en samen de voorganger goed kunnen zien en horen. Daarom pleitte Kuiper voor de vorm van een amfitheater, met oplopende zitplaatsen en zo nodig galerijen. De zitplaatsen van de kerkenraad bevinden zich tegenover de gemeente, met in hun midden iets naar voren het spreekgestoelte voor de predikant. Verder behoren doopvont en avondmaalstafel een vaste en herkenbare plaats te hebben in het kerkgebouw. Zo komt in de vormgeving van het gebouw tot uitdrukking, dat

Tjeerd Kuipers was de eerste architect die deze beginselen vrijwel letterlijk toepaste.

Productief

In zijn lange werkzame leven bouwde Tjeerd Kuipers meer dan vijftig kerken, in hoofdzaak voor de gereformeerden. Een bijzondere vermelding verdienen de synagoge in Groningen (1906), de Nieuwe Zuiderkerk in Rotterdam (1916) en de Koepelkerk in Leeuwarden (1923). Verder verbouwde of vergrootte hij nog eens twintig kerkgebouwen, terwijl hij ook betrokken was bij de restauratie van enkele oude kerken.

Hij ontwierp ook schoolgebouwen en woningen. In Bussum tekende hij enkele blokken woningen voor de Christelijke Bouwvereniging 'De Eendracht' en de School met den Bijbel aan de St. Janslaan (1923), later Paulusschool, Eendrachtspark.

Op 13 november 1942 overleed Tjeerd Kuipers in Laren (N.H.). Hij werd begraven op Zorgvlied in Amsterdam. Daar tekende ds. P.N. Kruyswijk hem als "één van de duizenden Friezen, die omstreeks 1870 gegrepen zijn door de klare, rechte verkondiging van Gods Woord, zooals Dr. A. Kuiper die bracht. In die geestelijke beweging heeft God op tal van plaatsen mensen neergezet, die bereid waren te dienen en gaven van Hem ontvangen hadden om in dien geest op alle terrein des levens te arbeiden. De opkomende Gereformeerde Kerken hadden behoefte aan kerkgebouwen en Kuipers is een dergenen geweest, die vele dier kerken gebouwd heeft. Hij was de koning van dien kerkenbouw en als zoodanig leeft hij voort bij het dankbaar nageslacht."

Wilhelminakerk

Van de kerken van Tjeerd Kuipers zijn de Westerkerk in Delft (1924) en de Wilhelminakerk in Bussum de modernste. Deze bouwwerken tonen dat Kuipers zich voortdurend is blijven vernieuwen, terwijl zijn signatuur herkenbaar blijft. Zo heeft de Wilhelminakerk in Bussum bij de uiterst streng gehouden muurvlakken een vrij levendige kap.

Kuipers zelf leverde een beschrijving van het nieuwe kerkgebouw aan De Standaard:

"Het kerkgebouw is gelegen op den hoek van twee straten, die beide grenzen aan het Wilhelminaplantsoen, een der schoonste punten van het centrum van Bussum; het is een mooie afsluiting van het groote plein; het beheerscht de geheele omgeving met zijn 21 M. hoog dak en zijn ruim 40 M. hoogen toren.

Het terrein is langwerpig vierkant en binnen de rooilijn 41 M. lang en 21 M. breed, waarop het kerkgebouw is geprojecteerd met een voorgevel van 19.80 M. breedte en de zijgevel aan het

...groep gezocht van te veel. De kerk is lang 50 M., waarachter de entree en ruime gang en consistorie met catechisatiezaal en waarboven de kosterwoning, het ruime vergaderzaal, motorkamer en de orgelgalerij. In het grondvlak binnen de kerk tusschen de kolommen de vorm van een latijns kruis, waarin ongeveer 700 zitplaatsen beneden en 200 op de galerij in het front, een en ander ruim gebouwd.

Het verhoogde podium beslaat de geheele breedte van de kerk, waarop aan weerszijden 5 rijen banken voor de Ouderlingen, Diakenen, enz., waarop het spreekgestoelte in de as tegen den achtermuur, met daarboven het ruim gebouwde groote orgel van de heeren Valckx en Van Kouteren te Rotterdam, met een front van enkel houten en metalen pijpen naar het ontwerp van den Architect. Het plafond is geheel van hout in zijn natuurkleur 14.50 M. in top, het spanwerk in kleur gebeitst en sober versierd met eenig ornament. Van die hoogte wordt het schip der kerk 's avonds verlicht, dus zonder kronen.

Interieur
Wilhelminakerk

De muren en de zware pijlers zijn gedeeltelijk in baksteen gehouden en overigens zacht geel gepleisterd, terwijl de banken en het podium in donker gebeitst vuren hout zijn uitgevoerd. Het spreekgestoelte op marmeren onderbouw is gemaakt van eikenhout, de geheele oppervlakte van het open podium bekleed met een zacht groen tapijt met zwarten rand. Spreekgestoelte en het glas in de ramen mogen van eenige luxe getuigen, overigens is alles zeer sober gehouden en is het imponeerende gezocht in groote lijnen. De bovengedeelten van de drie groote gestrekte ramen zijn uitgevoerd in gedeeltelijk gebrandschilderd glas in diepe tinten met voorstelling oostelijk de ster, noordelijk het kruis en westelijk het licht, geflankeerd aan weerszijden elk met twee eenigszins Oostersche zich neigende figuren, oplossend in het kleurenspeel der overigens antieke beglazing, zoodat het felle licht daardoor getemperd wordt, waardoor de rust in het kerkgebouw tot zijn recht komt."

De Wilhelminakerk werd in gebruik genomen op 20 mei 1926. Bij die gelegenheid sprak ds. A.J. Mulder een dankwoord uit aan het adres van de architect, Tjeerd Kuipers: "Allen, die deze kerk zien, zullen zeggen, hier is een geest bezig geweest, die niet in sleur werkzaam was, maar scheppende te werk ging."

Bronnen

Bussumsch Courant, 16 juni 1925.

De Gooi- en Eemlander, 16 juni 1925.

De Standaard, 19 mei 1926; 18 november 1942.

Dillingh P.F. 1999. Kerkbouw naar Kuypers' bestek: Tjeerd Kuipers' ontwerp van de Wilhelminakerk te Dordrecht (1898-1899), in: Tijdschrift voor Nederlandse Kerkgeschiedenis, 2 (3): 76-84.

Dillingh P.F. 1987. Een eeuw rondom het Woord: 100 jaar Wilhelminakerk Dordrecht, 1899-1999, Dordrecht 1999.

Hermans J., 100 jaar Gereformeerde Kerk van Bussum, 1887-1987. Bussum.

Karstkarel P. & R. Terpstra, De gebroeders Kuipers, architectuur in een overgangstijd. Wonen-TA/BK, 1976 (2): 5-15.

Nieuwe Bussumsche Courant, 22 mei 1926.

Steensma, Regn. & C.A. van Swigchem 1986. Honderdvijftig jaar gereformeerde kerkbouw. Kampen.

Met dank aan de heer N.J. Bal, mevr. T.J. de Klerk-Dillingh, de heer mr. G.L.A. Mulder en mevr. C. Sondaar-Kuipers,

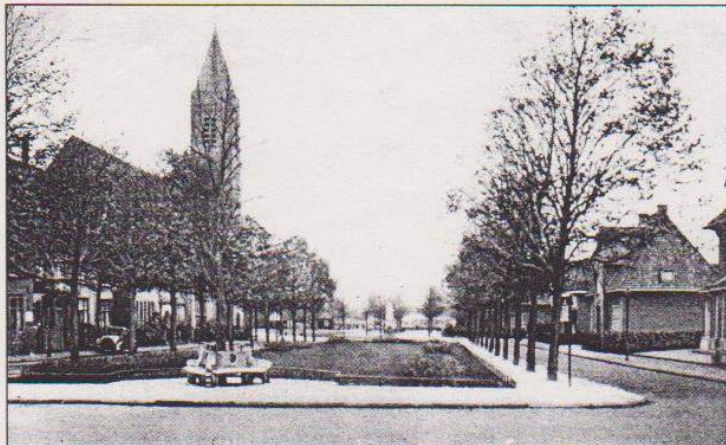
Verantwoording foto's

De foto van de eerstesteenlegging is uit de collectie van mr. G.L.A.

Mulder; de Ansicht van de kerk komt uit de collectie van de auteur en de interieurfoto komt uit Het Korenland, Maandblad voor Jongeren, december 1938.

Kerkenpad door Bussum

Het buurtschap Bussum werd bijna twee eeuwen geleden een zelfstandige gemeente. Koning Willem I stichtte na de Franse tijd nogal wat nieuwe gemeenten. Voor de koning bood dit de mogelijkheid om in de pas gevormde gemeente het protestantisme een plaats te bieden naast de van oorsprong rooms-katholieke bevolking. Zo kreeg Bussum bestuurlijke zelfstandigheid en haar eerste hervormde kerk.

Het boekje 'Kerkenpad door Bussum, een forensendorp onderweg' geeft inzicht in de kerk(en)ontwikkelingen van de laatste eeuwen. Aanleiding tot het boek vormde het afstoten van het hervormde Vredekerkcomplex aan de Huizerweg en de gereformeerde Zuiderkerk aan de Ceintuurbaan.

Op 12 mei wordt 'Kerkenpad door Bussum' gepresenteerd in de Wilhelminakerk in het centrum. Dan wordt tevens het 75-jarig bestaan van deze kerk gevierd.

Journalist Evert Mathies heeft het boekje geschreven. Het wordt uitgegeven door Gooiberg-pers en de SOW-kerkenraad van Bussum. Na de presentatie is het te koop in de boekhandel; prijs f 17,50.

Fototentoonstelling

Het 75-jarig bestaan van de Wilhelminakerk wordt gevierd op 12 en 13 mei. Er is een fototentoonstelling over kerken van Tjeerd Kuipers. De heer P.F. Dillingh zal op 12 mei om 14.45 een korte inleiding houden over leven en werk van Tjeerd Kuipers.